

Zigmas ZINKEVIČIUS
Lietuvių kalbos institutas

DĖL TARIAMAI SLAVIŠKOS LIETUVIŲ ANTROPONIMIJOS

Senosios Lietuvos valstybės valdovų raštinėse, be lotynų kalbos, buvo vartojama (bažnytinė) slavų kalba, perimta iš Kijevo Rusios ir atmiešta vietinių rytinių slavų tarmių elementais. Įvardijant asmenis, nežiūrint jų tautybės ir kuria kalba įvardijamasis šnekėjo, tose raštinėse buvo vartojami tėvavardžiai su priesagomis *-ovič*, *-evič*. Pavyzdžiui, lietuvis, kuris pats save vadino *Jonas Petraitis* ‘Jonas, Petro sūnus’, būdavo užrašomas *Jan Petrovič*.

Priešingai negu Maskvos kunigaikštijoje, kur tėvavardžiai su priesagomis *-ovič*, *-evič* tada vartoti įvardijant tik kilminguosius asmenis – kunigaikščius ir didikus (paprasti žmonės tenkinosi pirmąja šių priesagų dalimi *-ov*, *-ev*, pvz., *Petrov* ‘Petro sūnus’, *Jurjev* ‘Jurijaus sūnus’), Lietuvos valstybėje šios priesagos buvo dedamos darantis visų gyventojų, ne vien kilmingųjų, tėvavardžius. Šaltiniuose randame net tokių įvardijimų kaip *Jan Petrovič ubogi* ‘Jonas, Petro sūnus, elgeta’.

Tai buvo oficiali Lietuvos valstybės gyventojų įvardijimo raštinėse sistema, taikyta visų tautybių ir visų socialinių sluoksnių žmonėms.

Lenkams iš seno tėvavardžiai su *-ovič*, *-evič* nebuvo būdingi. Jų senojoje žemėje gyventojų įvardijimui buvo išgalėję priesagos *-ski* vediniai (*-ovski*, *-evski...*), padaryti iš vietovardžių, tokie kaip *Jan Podleski* ‘Jonas iš Podlesės („Pamiškės“). Prie *-ovič*, *-evič* lenkai priprato vėliau, ir tai buvo susiję su Lietuvos valstybės gyventojų sulenkėjimu.

Ilgainiui Lietuvoje vis labiau išgalint lenkų kalbai tėvavardines rytų slavų kilmės *-ovič*, *-evič* priesagas imta keisti „kilnesnėmis“ *-ski* tipo priesagomis (*-ovski*, *-evski...*), kurias imta dėlioti ne tik prie vietovardžių, bet ir prie asmenvardžių kaip *-ovič*, *-evič* pakaitalą, pvz., šalia *Adamovič* atsirado *Adamovski*. Dvejopai randame šaltiniuose įvardytus kartais net tuos pačius asmenis.

Laikui bėgant ir tėvavardžiams virstant pavardėmis *-ski* tipo priesagų pavardės pasidarė labai populiarios. Visuotinai išplito pavardžių modelis *asmenvardis + -ski tipo priesaga*. Tokią pavardžių darybą greičiausiai aktyvino didžiulių Lietuvos valstybės plotų su tokia pavardžių vartosena išsiliejimas į Lenkijos valstybę. Todėl *Adamovski* tipo pavardės gali būti laikomos savitu

senosios Lietuvos valstybės (ne lietuvių kalbos!) paveldu. Be kita ko, tokį paveldą gražiai iliustruoja broliai Ivanauskai: lietuvis žymus profesorius Tadas Ivanauskas, lenkas Jurgis Iwanowski ir baltarusis Vaclovas Ivanouski.

Neretai pasitaikydavo, kad lenkinami lietuvių asmenvardžiai sutapo su tikrais lenkiškais antroponimais ar bent juos sudariusiais apeliatyvais. Antai Vilnijos autochtonas gyventojas, vadintas lietuviškai *Vilkas* (plg. *vilkas* ‘toks žvėris’), virto *Vilk*. Jo pavardę lenkiškai ėmė rašyti *Wilk*, plg. lnk. *wilk* ‘vilkas’. Šiuo atveju taip parašyta pavardė *Wilk* nebuvo padaryta iš lenkiško apeliatyvo *wilk*, bet atsirado iš senesnės lietuviškos pavardės *Vilkas*, lenkinant ją numetus galūnę *-as*. Lenkiško apeliatyvo poveikis autochtono gyventojų pavardėje tėra tik lietuvių kietojo priebalsio *l* suminkštinimas, bet jis yra vėlesnis ir antrinis. Pavardė netampa svetima dėl to, kad sutapo su svetima pavarde ar bent sutapo jų kilmę rodantys apeliatyvai. Plg. Suvalkų ir Augustavo kraštui būdingą pavardę *Ūzdila*, lenkiškai rašomą *Uzdziło* (gali būti jotvingių kilmės), ir nieko bendro su šia pavarde neturintį tariamą jos apeliatyvą le. *uzda* ‘apynasris’. Ir čia sugretinimas yra atsitiktinis, nerodantis pavardės kilmės. Dar plg. pavardes *Žyd-ónis*, *Žyd-áitis*, *Žyd-ēlis*, turinčias šaknį *Žyd-* (: *žyd-ėti*), sutapusią su svetimos kilmės etnonimo *žydas* šaknimi.

Dvikamienis lietuvių asmenvardis *Gér-manas* (dėl dėmens *Ger-* plg. *Gér-butás*, *Gér-kantas*, *Gér-tautás*, *Gér-vydás* ir *Bù-geras*, *Mis-giras*, *Vin-geras...*; dėl *-manas* plg. *Bir-manas*, *Eī-manas*, *Lý-manas*, *Výd-manas* ir *Mañ-gaudas*, *Mañ-kantas*, *Mañ-vydás...*)¹ sutapo su vokiškos kilmės rusų krikštavardžiu *German* < vok. *Hermann*; *Kiñ-deras* (plg. *Kiñ-gailas*, *Kiñ-taras*, *Kiñ-tautas* ir *Eī-kinas*, *Liù-kinas*, *Sùn-kinas...*; *Mil-deras*, *Mìn-deras*, *Sý-deras*, *Traī-deras...* ir *Dér-butás*, *Dér-kintas*, *Dér-vydás...*) – su vokišku žodžiu *Kinder* ‘vaikas’; *Nē-veras* (plg. *Nē-bilas*, *Nē-vainas*, *Nē-vydás...*; *Bó-veras*, *Lý-veras*, *Sél-veras* ir *Vér-lingas*, *Vér-mantas*, *Vér-telas...*) – su rusišku žodžiu *never(nyj)*; *Zā-baras* suslavinta forma *Zabar-ovskij* (plg. *Zā-bilas*, *Zā-lubas*, *Zā-rinas...*; *Daū-baras*, *Eī-baras*, *Láud-baras*, *Mìn-baras* ir *Bár-galas*, *Bár-kantas*, *Bár-tautas...*) – su rusišku žodžiu *zabor* ‘tvora’. Pravardinės kilmės lietuvių vardas *Sáulius* (: *sáulė*) sutapo su hebrajų kilmės krikštavardžiu *Saūlius* (skiriasi tik priegaidė). Dar plg. pavardę *Audéjas* (iš *audéjas* : *áusti*) ir slavų krikštavardį *Avdej*; pravardinį asmenvardį *Aūlas* (iš *aūlas* : *aūti*), suslavintą formą *Avlas*, – su slavų krikštavardžiu (A)*Vlasij* (tos pačios kilmės krikštavardis *Blažiējus*);

¹ Daugiau pavyzdžių žr. Zigmas Zinkevičius, *Lietuvių asmenvardžiai*, Vilnius: Lietuvių kalbos institutas, 2008, 69–275. Ten pateikiami ir samprotavimai dėl dėmenų kilmės.

Bābras (dial. *babras* ‘bebras’), suslavinta pavardė *Bobr-ovič* – su lenkų *bo-br-owy* ‘bebrinis’; *Kùprius* (: *kuprà*) – su slavų krikštavardžiu *Kuprijan* šalia *Kiprijan*.

Tokių pavyzdžių yra daug. Ypač gausūs dvikamienių asmenvardžių dėmenų ir iš jų padarytų trumpinių sutapimai su svetimkilmių krikštavardžių šaknimis. Pateikiama keliolika šios rūšies pavyzdžių. Skaitmuo rodo autoriaus knygos apie Vilnijos lenkakalbių pavardes² puslapį, kuriame yra aptarta kalbamoji sąsaja (taip daroma siekiant išvengti žinomų duomenų įkyraus kartojimo): *Ast-* 109, *Bag-* 339, *Band-* 321–322, *Grin-* 291, *Gust-* 324, *Il-* 251–252, *Jar-* 306, *Kar-* 307, *Luk-* 330, *Mik-* 260–261, *Mišk-* 262, *Pil-* 307–308, *Prot-* 299, *Sam-* 268, *San-* 281, *Sim-* 268, *Vait-* 345, *Val-* 319, *Zin-* 303.

Tiek tėvavardžiai su *-ovič*, *-evič*, tiek jų pakaitalai su *-ski* tipo priesaga, pridėta prie asmenvardžių, tiek ir lietuviškų asmenvardžių ar jų sudedamųjų komponentų sutapimai su lenkiškais (slaviškais) atitikmenimis iš tikrųjų nėra skoliniai iš lenkų (slavų) kalbos ir nelaikytini tikrais slavizmais. Juk jie nebūvo iš kitur atnešti į Lietuvą, bet atsirado čia pat, senojoje Lietuvos valstybėje, sukurti joje veikusios nominacijos. Jų išplitimą tarp kitataučių lėmė didelių Lietuvos plotų įsiliejimas į Lenkijos valstybę. Tuo būdu jie traktuotini kaip senosios Lietuvos valstybės (ne lietuvių kalbos!) paveldas, į kurį turėtų atkreipti dėmesį lietuvių ir lenkų (slavų) antroponimijos tyrėjai formuluodami daromas išvadas, kad jos nebūtų klaidinančios.

Ta proga nurodytiną tragikomišką įvykį su vokiečių kalbininke Christiane Schiller. Ji leidinyje *Archivum Lithuanicum* 13 (2011 m.), recenzuodama autoriaus knygelę apie lietuvišką paveldą Suvalkų ir Augustavo krašto Lenkijoje pavardėse³, iš lietuvių dvikamienio asmenvardžio *Lē-vinas* (kurio dvikamienį statusą rodo tokie pavyzdžiai kaip *Lē-gaudas*, *Lē-mantas*, *Lē-tautas*, *Lē-vydas...*; *Bil-vinas*, *Daūg-vinas*, *Eī-vinas...* ir *Vin-but*, *Vin-gaudas*, *Vin-mantas*, *Vin-tautas...*) padarytą suslavintą pavardę *Le-vin-ski* besąlygiškai sutapatino su pagarsėjusios per JAV prezidento Billo Clintono skandalą Monikos Lewinski pavarde ir apkaltino autorių, esą jis pastarąją (Monikos Lewinski) pavardę, kilusią, žinoma, iš hebrajų vardo *Levinas*, laiką lietuviškos kilmės. Šis pavyzdys rodo, kokių absurdiškų išvadų gali padaryti net rimti

² Zigmąs Zinkevičius, *Vilnijos lenkakalbių pavardės*, Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos centras, 2012.

³ Zigmąs Zinkevičius, *Lietuviškas paveldas Suvalkų ir Augustavo krašto Lenkijoje pavardėse: Polonizacijos apybraiža*, Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos centras, 2010.

tyrėjai, neskirdami lietuviškų asmenvardžių, sutapusių su svetimaisiais, nuo tikrų svetimųjų.

Christiane Schiller toje recenzijoje taip pat iš lietuvių dvikamienių asmenvardžių *Sì-karas* (plg. *Sì-butás, Sì-darás, Sì-daugás...*; *Kái-karas, Mis-karas, Ži-karas...* ir *Kár-butás, Kár-gaudás, Kár-vinás*), *Ró-galás* (plg. *Ró-kantás, Ró-mantás, Ró-tautás...*; *Bù-galás, Daũ-galás, Rìn-galás, Sán-galás...* ir *Gál-butás, Gál-mantás, Gál-vydas...*) ir *Kã-marás* (plg. *Kã-mantás, Kã-milás, Kã-norás, Kã-tarás...*; *Reĩ-marás, Skã-marás, Sùs-marás, Žiž-marás...* ir *Már-ginás, Már-mantás, Már-vilás...*) kilusias sulenkintas pavardes *Sikora, Rogala* ir *Komor-ovski* besąlygiškai sutapatino su tikromis lenkiškomis pavardėmis *Sikora, Rogala* ir *Komor-owski* (iš vietovardžio *Komorów* ar *Komorowo*). Jos pateikiami tikrų lenkiškų asmenvardžių paplitimo žemėlapiai, žinoma, negali rodyti ir nerodo lietuviškų, bet sulenkintų, asmenvardžių neva lenkiškos kilmės.

Nelietuviškos kilmės pavardžių Lietuvoje, be abejo, yra ir netgi daug, bet tokios pavardės nei recenzuotoje knygelėje, nei vėlesniuose autoriaus darbuose⁴ nėra nagrinėjamos, nuo jų atsiribojama.

Atskirti lietuviškos kilmės asmenvardžius nuo svetimųjų ap sunkina toji aplinkybė, kad lenkų antroponimijos specialistai nesistengia iširti savųjų asmenvardžių tikrosios kilmės. Jiems nerūpi išsiaiškinti, kurie jų antroponimai yra paveldėti iš senosios lenkų žemės (iš esmės Małopolska), ir kurie į lenkų vardyną įsiliejo vėliau, yra kilę iš prijungtų prie Lenkijos didžiulių plotų, kur senovėje gyveno daugiausia baltų gentys. Tų plotų nelenkiškos kilmės, paprastai baltiška, antroponimija traktuojama kaip besąlygiškai lenkiška. Jos tikrosios kilmės išsiaiškinti vardyno specialistai nesistengia. O reikėtų tai padaryti, nes tik tada paaiškėtų lenkų vardyno tikroji istorija ir to vardyno kilmė.

Būtų jau laikas lenkų antroponimijos tyrėjams pažvelgti į antroponimus kaip į objektą, reikalingą mokslui (iširti jų kilmę), o ne vien politikai (traktuoti visus Lenkijos šaltiniuose randamus asmenvardžius kaip lenkiškus), nes dabar esama būklė tyrėjų neklaidinti negali. Antai reikšmingiausiame daugiatomiam lenkų senųjų asmenvardžių sąvade⁵ įtraukti ir lietuviški asmen-

⁴ Zigmąs Zinkevičius, *Lietuviškas (baltiškas) paveldas Balstogės vaivadijos Lenkijoje pavardėse: Slavizacijos apybraiža*, Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos centras, 2011; Idem, *Vilnijos lenkakalbių pavardės*, Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos centras, 2012.

⁵ Witold Taszycki (red.), *Słownik staropolskich nazw osobowych* 1–5, Wrocław etc.: Ossolineum, 1965–1980.

vardžiai, kuriais vadinosi ne lenkai, bet lietuviai, tarp tokių ir lietuviški dvi-kamieniai asmenvardžiai⁶. Christiane Schiller minėtoje recenzijoje ši sąvada nurodo kaip šaltinį, kuriame galima patikrinti asmenvardžio (pavardės) kilmę. Kur veda toks kelias, rodo pasitaikantys netikslūs ar net klaidingi formulavimai ne tik nurodytoje recenzijoje.

ON THE LITHUANIAN ANTHROPNOMY OF THE ALLEGEDLY SLAVIC ORIGIN

Summary

The article discusses the anthroponyms which originated in the Slavic scriptorium of the ancient Lithuanian state and is generally attributed to the (non-Lithuanian) heritage of the Lithuanian state such as:

- 1) patronymics with the suffixes *-ovič*, *-evič* used to identify the people of any nationality and all walks of life in the ancient Lithuanian state (in the Duchy of Muscovy these suffixes were used to identify only the nobility, and the Poles did not have these suffixes in ancient times);
- 2) a more recent substitute of these *-ovič*, *-evič* suffixes were the *-ski* type suffixes (*-ovski*, *-evski*...) which used to be attached not only to toponyms but also to the names of persons, for example, *Adamovski* instead of *Adamovič*;
- 3) Lithuanian person names which coincided with foreign names due to Polonisation.

The article discusses the need a) to investigate the origin of personal names which emerged in the areas previously mostly inhabited by the Balts and subsequently incorporated into Poland, and b) to highlight the contribution of the Baltic proper names to the present Polish anthroponymy.

Zigmas ZINKEVIČIUS
Lietuvių kalbos institutas
P. Vileišio g. 5
LT-10308 Vilnius
Lithuania

⁶ Apie tai žr. Зигмас Зинкявичюс, *О личных именах литовского происхождения в Словнику staropolskich nazw osobowych*, in Michał Kondratiuk (red.), *Bałto-słowiańskie związki językowe*, Wrocław etc.: Ossolineum, 1990, 387–397. Perspausdinta: Zigmas Zinkevičius, *Rinkiniai straipsniai* 3, Vilnius: Lietuvos katalikų mokslo akademija, 2003, 85–93.